

28 Σύγχρονες τάσεις στην αστική αρχιτεκτονική τοπίου

Η αρχιτεκτονική ή σχεδιασμός τοπίου, ταυτίζεται συνήθως με τη διαμόρφωση κήπων και πάρκων. Θα ήταν λάθος αν στην προσπάθεια ερμηνείας του ορισμού δεν αναφέραμε

ότι η τέχνη αυτή συνδέεται με την έκφραση αφηρημένων εννοιών, με αναζητήσεις και αντιλήψεις που σχετίζονται με ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες.

Σχεδιάζοντας για έναν τόπο, ανεξαρτήτως κλίμακας, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο υπάρχει και να ανακαλύψουμε τις ιδιαιτερότητές του. Οι ιδιαιτερότητες μπορεί να σχετίζονται με πολλούς παράγοντες: αρχικά με τη γεωμετρία του και τη σχέση του με τα όμορα, με τον τρόπο που τον βιώνουν οι κάτοικοί του, με τις ιστορικές συνθήκες που τον έχουν στιγματίσει, με στερεότυπα αλλά και με φυσικά χαρακτηριστικά. Στο αστικό τοπίο, η αρχιτεκτονική τοπίου σχετίζεται περισσότερο με αυτό που ονομάζουμε "κενό" ή "άδειο" χώρο.

Τον τελευταίο αιώνα, με τη ραγδαία ανάπτυξη των πόλεων προκύπτει ως κοινωνική ανάγκη ο σχεδιασμός "ελεύθερων χώρων". Η αρχιτεκτονική τοπίου συνδέεται τόσο με κινήματα από την ιστορία της αρχιτεκτονικής, όσο και με πολεοδομικές και χωροταξικές προσεγγίσεις και μελέτες.

Στην κατηγορία αυτή, μπορούμε να αναφέρουμε ορολογίες ή ποιότητες χώρων, όπως: πράσινοι χώροι, ανοικτοί χώροι (open spaces), συλλογικοί χώροι (παράδειγμα των Innenhöfe στη Γερμανία). Τέτοιοι τόποι, εφόσον έχουν σχεδιαστεί αναλόγως, θα μπορούσαν να είναι τόπος συνάντησης, κοινωνικής επαφής και γνωριμιών· να φιλοξενούν κοινωνικές δραστηριότητες, μαζώξεις διαμαρτυρίας, εθνικές επετείους. Όταν οι χώροι αυτοί διαμορφώνονται με γνώμονα την αγάπη προς τον πολίτη,

τότε δίνεται η δυνατότητα στους κατοίκους του άστεως να συμμετέχουν ενεργητικά σε κοινωνικά ή αθλητικά δρώμενα, να επιλέξουν και να ακολουθήσουν τις προτιμήσεις τους, χωρίς την καταβολή οικονομικού αντίτιμου. Μπορούν επίσης να αποτελέσουν τόπο ευαισθητοποίησης των πολιτών, ένταξης καλλιτεχνικών δημόσιων έργων και να προσφέρουν τη δυνατότητα επαφής με φυσικά στοιχεία. Όταν υπάρχει απαίτηση να αναπαραχθεί φυσικό τοπίο (ζώνες πράσινου - τεχνητή επαφή με τη φύση), τότε μιλάμε για προσπάθειες εξυγίανσης του αστικού περιβάλλοντος, για βιοκλιματικές παραμέτρους στο αστικό περιβάλλον, για προστασία από την ηχορύπανση και για κοινωνικές οάσεις.

Η απαίτηση για χώρους πρασίνου στις πόλεις, είναι φαινόμενο των τελευταίων δεκαετιών με τη ραγδαία ανάπτυξή τους. Εάν θυμηθούμε όλες τις διάσημες αναγεννησιακές και μπαρόκ πλατείες θα παρατηρήσουμε ότι σε όλες σχεδόν απουσιάζει το πράσινο.

Στην πλατεία του Αγίου Μάρκου της Βενετίας ή στην Piazza Navona της Ρώμης δεν υπάρχει ούτε ένα δέντρο. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν είναι σημαντικές για τον αστικό ιστό. Θα ήταν βέβαια λάθος να συσχετίσουμε αυτές τις ιστορικές πόλεις με τις σημερινές.

Παρά ταύτα, σε αρκετές περιπτώσεις η επίμονη αξίωση για πράσινο, σε περιοχές που υπάρχει καθολική καταστροφή του φυσικού

περιβάλλοντος (κυρίως για οικονομικούς λόγους) μοιάζει υστερική.

Μια τέτοια τάση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως αντιοικολογική, όταν με κάθε δυνατό τρόπο προσπαθεί κανείς να διατηρήσει δείγματα φύσης που υποφέρουν σ' ένα σαφώς εχθρικό περιβάλλον. Με τον τρόπο που χρησιμοποιεί το φυσικό στοιχείο, ο αρχιτέκτονας Dominique Perrault στη Βιβλιοθήκη Francois Mitterrand στο Παρίσι, κάνει ένα πολύ ωραίο σχόλιο: Το πράσινο στο έργο του μοιάζει σαν έκθεμα, ένα πολύτιμο συστατικό ευφορίας που συγκρούεται όμως με την ίδια τη φύση της πόλης.

Τα φυτά στα υπαίθρια σκαλοπάτια που οδηγούν στις εισόδους του κτιρίου, είναι εγκλω-

Landscape architecture and architectural design

Landscape architecture and architectural design is usually connected with gardens and parks. To try and explain the definition better we should see the relation of this art with the expression of certain abstract notions and ideas related to historical, social, political and economical conditions. In urban environments, landscape architecture is mostly related to what we call as 'empty', 'void' space. During the last century, with the rapid growth of the urbanization, to design 'Free Spaces' comes up as an inevitable need. Landscape architecture is closely related to architectural movements as well as with civil engineering and studies on the expansion of cities. When these spaces are formed with the motto 'Love towards the Citizen', then the citizens of this city actively participate in all social and athletic events, they choose to follow their preferences, without paying for it. When there is a need to reproduce a natural landscape (green zones, artificial contact with nature), then we talk about efforts to clean the urban environment, about bioclimatic parameters in urban environments, about protection from noise pollution and social oases. One such example of landscape architecture is the La Villette park, the result of an architectural competition to upgrade the area at that certain part. Bernard Tschumi who won, is one of the most important representatives of this movement, of Deconstructivist Architecture. The design is based on the overlapping of three autonomous organic systems: The points or follies as they are called, the lines and the surfaces. These find reference to two, triptych design tools a) objects, movements, spaces and b) fact, movement, space. The three systems used by the architecture function like see-through papers, put one on top of the other. At the same time they defy and compliment one another, without creating neither a homogeneity nor a supra-structure in the park. Each system functions autonomously but at the same time in combination with the rest. Each has a meaning and an interaction with the rest.

By M. Iliakis

2

βισμένα σε μεταλλικό πλέγμα με αυστηρό κυβικό περίγραμμα (Εικ. 1). Μοιάζουν με ιδιόμορφα φετιχιστικά σύμβολα των κατοίκων στις μητροπόλεις. Ο τεράστιος κήπος που βρίσκεται στο κέντρο του συγκροτήματος (Εικ. 2) είναι διαμορφωμένος αρκετά μέτρα χαμηλότερα από την πλατεία του ισογείου. Είναι περιμετρικά κλεισμένος από τις πτέρυγες της βιβλιοθήκης και δεν είναι ορατός από το δρόμο. Η αίσθηση της εγκλωβισμένης φύσης, είναι και εδώ ή ίδια.

Συμφωνά με την αρχιτέκτονα τοπίου και Καθηγήτρια στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής σχολής Α.Π.Θ. Μαίρη Ανανιάδου - Τζημοπούλου, η σύγχρονη αναζήτηση για το δημόσιο χώρο της πόλης έχει την αφηγηρία

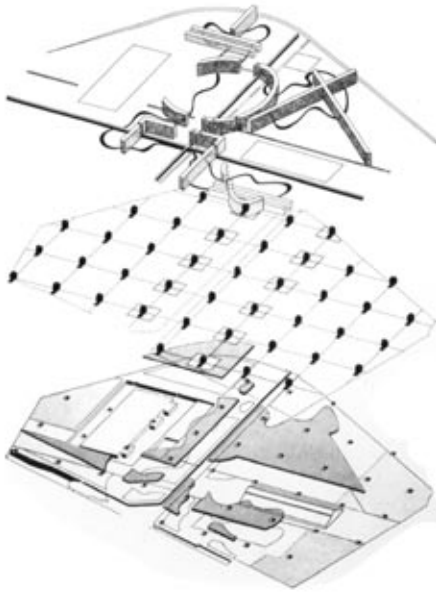
της χωρίς στη δεκαετία του 1970. "Στο πλαίσιο των νέων τάσεων, παράμετροι όπως η αναζήτηση της αντιληπτικής συνοχής των αστικών τοπίων, η άμβλυση του υπάρχοντος κατακερματισμού του χώρου, η έμφαση στα βιώματα και την απόλαυση του ελεύθερου χώρου της πόλης, αποκτούν από τότε ιδιαίτερη σημασία. Η σχεδιαστική προσέγγιση αντιμετωπίζει τον ελεύθερο χώρο ως ορατή δομημένη έκφραση κοινωνικών και πολιτιστικών αλλαγών στον χαρακτήρα των πόλεων, με δεσμούς στην ιστορία, στον φυσικό χώρο και τις τοπικές ιδιαιτερότητες, σε σύγχρονους εν τούτοις τύπους ζωής"¹.

Μετά το '70, είναι αρκετά τα παραδείγματα κοινόχρηστων χώρων - πάρκων τα οποία δεν

μοιάζουν με συμπλήρωμα ή αναγκαίο κακό για την πολεοδομία. Δεν βρίσκονται στο περιθώριο του κτισμένου χώρου αλλά διαμορφώνονται οργανικά με αυτόν (ως συνέχεια). Γίνονται το κέντρο του ενδιαφέροντος και βιώνονται καθημερινά από τους κατοίκους.

Ένα σύγχρονο παράδειγμα, Πάρκο La Villette στο Παρίσι

Το πάρκο La Villette είναι προϊόν αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, με σκοπό την αναβάθμιση της περιοχής στο σημείο εκείνο. Στο διαγωνισμό συμμετείχαν σημαντικοί αρχιτέκτονες και αρχιτέκτονες τοπίου από όλο τον κόσμο. Το πρώτο βραβείο κέρδισε ο αυστριακός καταγωγής αρχιτέκτονας Bernard Tschumi².

Ο χώρος του πάρκου που προέκυψε ικανοποιεί σε μεγάλο βαθμό τις φιλοδοξίες των μελετητών και εκφράζει αρκετές από τις σύγχρονες τάσεις που επικρατούν στο σχεδιασμό τέτοιων χώρων. Το πάρκο διαμορφώθηκε στο χώρο που υπήρχαν τα κεντρικά σφαγεία της πόλης. Από τα κτίρια των σφαγείων παρέμεινε ένα μικρό μέρος τους μόνο, το οποίο στεγάζει σήμερα τον Grande Halle, μια ημιπαιθρια αγορά. Παράλληλα με τη δημιουργία του πάρκου, ανεγέρθηκαν νέα κτίρια σχετικά με πολιτιστικές δραστηριότητες (χώροι μουσικής, επιστημών κ.λπ.), σχεδιασμένα από άλλους σημαντικούς αρχιτέκτονες.

Κάποια από τα ζητούμενα της γαλλικής κυβέρνησης για τη μελέτη του χώρου, ήταν να υπάρχει πλουραλισμός και ενόπτητα, διαρκής ανανέωση των δραστηριοτήτων, ευελιξία στην ανάπτυξη του προγράμματος.

Στην πρόταση έπρεπε να συμπεριλαμβάνονται ανοιχτά θέατρα, εστιατόρια και café, αίθουσες τέχνης, εργαστήρια για παιδιά, παιδικές χαρές, θεματικό κήποι, χώροι για τα νέα οπτικο-ακουστικά μέσα της εποχής που κηρύχθηκε ο διαγωνισμός (1982). Ο Bernard Tschumi είναι ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του κινήματος της αποδόμησης στην αρχιτεκτονική (deconstructivist Architecture). Ο σχεδιασμός βασίζεται στην υπέρθεση τριών αυτόνομων οργανικών συστημάτων: Τα σημεία ή τρέλες (folies), τις γραμμές και τις επιφάνειες. Αυτά αντιστοιχούν στα δύο τρίπτυχα - εργαλεία σχεδίασης: α. αντικείμενα, κινήσεις και χώροι και β. γεγονός - κίνηση - χώρος.

Τα τρία συστήματα που χρησιμοποιεί ο αρχιτέκτονας λειτουργούν σαν ριζόχαρτα, το ένα πάνω στο άλλο. Ταυτόχρονα αλληλοαναιρούνται και αλληλοσυμπληρώνονται, χωρίς

να δημιουργούν μια ομοιογένεια στο πάρκο, ή μια υπερδομή.

Το κάθε σύστημα λειτουργεί αυτόνομα αλλά και σε συνδυασμό με τα άλλα· αποκτά νόημα όταν αλληλεπιδρά με τα υπόλοιπα. Ο αρχιτέκτονας περιγράφει τη σύνθεση του πάρκου ως το μεγαλύτερο ασυνεχές κτίριο στον κόσμο. Δημιουργεί έναν περίπλοκο αρχιτεκτονικό οργανισμό. Δε χρησιμοποιεί κλασικούς κανόνες σύνθεσης (ιεραρχία - τάξη), αλλά μέσα από τη λογική της αποδόμησης χρησιμοποιεί την αντίθεση, την αυτοκαταστροφή της μορφής, την αποσπασματικότητα, την ασυνέχεια. Δανείζεται έννοιες από τη λογοτεχνία και τη φιλοσοφία συγχρόνων στοχαστών, όπως του M. Foucault και του Derrida.

Η μελέτη για τον τρόπο που η περιπλάνηση των επισκεπτών επηρεάζεται από τα ιδιαίτερα αντικείμενα - κτίρια που κατασκευάζονται

και τη διαμόρφωση του χώρου (landscape design), αποτέλεσε ένα από τα κυρίαρχα σημεία στη μελέτη. Οι θεωρητικές προθέσεις του αρχιτέκτονα δηλώνονται με διάφορες τεχνικές σε όλη την έκταση του πάρκου.

Τα σημεία ή τρέλες (folies), οι γραμμές και οι επιφάνειες

Τα σημεία υλοποιούνται ως κόκκινα μικρά κτίρια σ' έναν αυστηρό τετράγωνο κάναβο. Στις μικρές αυτές κατασκευές, στις οποίες δεν ορίζεται εξ αρχής η χρήση τους, δεν κατασκευάζεται ένας υπερμεγέθης κτιριακός όγκος στο ήδη επιβαρυσμένο τοπίο του Παρισιού. Η μορφή δεν ακολουθεί τη λειτουργία (το γνωστό ρητό του μοντερνισμού: Form Follows Function). Το κτίριο σκορπίζεται σε όλο το πάρκο. Ο επισκέπτης ανακαλύπτει ή εφευρίσκει σε αυτά, διαφορετικές λειτουργίες και δραστηριότητες.

Στόχος του Tschumi ήταν να είναι σημεία δραστηριοτήτων, δημιουργίας καταστάσεων και προγραμμάτων. Τα ίδια τα γεγονότα που δημιουργούνται σε αυτά θα πρέπει να καθορίζουν και τη λειτουργία τους. Εκφράζουν την αντίθεση στο σταθερό και στο αμετάβλητο στο χρόνο, στο "ουσιαστικό" και το μνημειώδες. Έτσι ανά πάσα στιγμή μπορούν να αλλάξουν χρήση ή να καταργήσουν κάθε έννοια χρήσης. Η κατοίκηση δεν είναι μια απλή διαδικασία κατάληψης ενός χώρου. Περιέχει την κατασκευή γεγονότων, την εφευρετικότητα, την ικανοποίηση συναισθημάτων.

Οι σημειακοί όγκοι των folies αποτελούν σήμερα πυρήνες συνάντησης και βοηθητικούς χώρους για υπαίθριες δραστηριότητες. Αρκετό από αυτά περιλαμβάνουν εγκαταστάσεις άθλησης, παιδότοπους παιχνιδιού, εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εστιατορίων και café,

προβολών, επιστημονικών πειραμάτων, συναυλιών. Η ονομασία folie, που δίνεται σε αυτές τις κατασκευές, σημαίνει τρέλα. Το όνομα δικαιολογείται από το γεγονός ότι η λειτουργία τους δεν καθορίστηκε εκ των προτέρων. Υπάρχει έτσι μια προγραμματική αστάθεια και λειτουργική τρέλα. Ασυμβίβαστες δραστηριότητες μπλέκονται και μέσω της βιωματικής εμπειρίας των χρηστών γεννιούνται ενδιαφέροντα γεγονότα.

Η τακτική επανάληψη των folies έρχεται σε αντίθεση με την αντίληψη του 19ου αι. για τα πάρκα, στα οποία κυριαρχεί το φυσικό στοιχείο. Η παρουσία τους εισαγάγει το στοιχείο του ανθρώπινου πολιτισμού σε συνδυασμό με το φυσικό στοιχείο. Όλες οι δομές τους προκύπτουν από την ανάλυση ενός κύβου και η μορφή τους επηρεάζεται από τον ανοιχτό χώρο που αναπτύσσεται γύρω τους και από τις κινήσεις των επισκεπτών. Αποτελούν ένα σημαντικό οργανωτικό μέσο σύνθεσης και δίνουν ένα στοιχείο κλίμακας.

Το δεύτερο οργανικό σύστημα είναι οι γραμμές. Οι γραμμές πλέκονται μεταξύ τους και ορίζουν τις βασικές και δευτερεύουσες κινήσεις στο χώρο. Εκφράζουν δύο διαφορετικές ποιότητες κίνησης. Οι δύο κύριες ευθείες γραμμές, που μπορούν να χαρακτηριστούν ως βασικοί άξονες, ορίζουν κινήσεις διάχυσης και κυριαρχούν στο χώρο. Ο ένας άξονας συνδέει την πόλη (τους δυο σταθμούς μετρό) με το πάρκο

και ο άλλος είναι ένας υπερυψωμένος διάδρομος που αναπτύσσεται παράλληλα με το κανάλι που διατρέχει το πάρκο και προσφέρει θέα σε όλο το χώρο. Λειτουργεί σαν εξώστης θεάτρου και ενώνει μια σειρά από folies με τις πιο τυπικές δραστηριότητες, όπως café, εστιατόρια, εκθέσεις, κέντρα άθλησης κ.α.

Οι καμπύλες γραμμές ορίζουν κινήσεις περιπλάνησης και συνδέουν τις επιμέρους ενότητες. Οι περίπατοι που προκύπτουν, εμπειρεύουν το στοιχείο της έκπληξης, δεν έχουν αρχή και τέλος και επιτρέπουν την περιπλάνηση σε όλο το χώρο. Ανάμεσα σε αυτές τις διαπλεκόμενες γραμμές ενσωματώνονται κήποι που

τους τους τόπους, είναι: κήποι της κηπουρικής, της ομίχλης, του νερού, του ανέμου, των καθρεφτών, των παιδικών φόβων, του ιλίγγου, του μπαμπού, του αμπελιού. Ο επισκέπτης ανάλογα με τις ερμηνείες που δίνει, ή τους συνειρμούς που κάνει για τον κάθε κήπο, έχει μια αίσθηση προσωπικού χώρου και ατομικότητας. Μέσω των χώρων αυτών, δεν υπάρχει προσπάθεια απομίμησης ενός φυσικού τοπίου, όπως έχουμε συνθίσει για παράδειγμα από τους αγγλικούς κήπους του 19ου αι.. Είναι διαμορφωμένοι με μια τεχνολογική αντίληψη και δεν υπάρχει καμία πρόθεση να κρυφτεί η έννοια του τεχνητού, η οποία αποτελεί ένα

Η ετερογένεια, η πολλαπλότητα, τα συγκρουόμενα στοιχεία της πόλης αναπαράγονται στο πάρκο ως αποσπασματικά ανεξάρτητα τοπία. Η ποικιλία συνδυασμών στην περιπλάνηση, θυμίζει την ποικιλομορφία στην αστική περιπλάνηση. Το νοηματικό περιεχόμενο της πόλης εισβάλλει στην πόλη και το αντίστροφο: το πάρκο δίνει την αίσθηση ότι εξαπλώνεται στην πόλη μέσω του ορθοκανονικού κανάλι που σηματοδοτείται με τα κόκκινα folies. Τα κόκκινα σημεία αναφοράς επεκτείνονται για ένα διάστημα μέσα στην πόλη. Τα όρια του πάρκου και της πόλης, γίνονται κατά κάποιον τρόπο ασαφή.

εισάγουν τη φύση στο μητροπολιτικό πάρκο. Πρόκειται για θεματικούς κήπους που ο καθένας είναι αυτόνομος αλλά και μέρος του συνόλου, μοιάζει ατελής, αλλά ολοκληρώνεται μέσω της κίνησης του επισκέπτη. Αυτή η ιδέα θυμίζει κινηματογραφικά καρέ που έχουν αξία ύπαρξης όταν συνδέονται μεταξύ τους και τα βλέπει κανείς σε μια συνέχεια. Το σχεδιασμό των κήπων τον ανέλαβαν διαφορετικοί αρχιτέκτονες τοπίου, σε συνεργασία με τον Bernard Tschumi. Σε αντίθεση με τις άλλες διαμορφώσεις, οι κήποι έχουν έναν περισσότερο ιδιωτικό χαρακτήρα λόγω των ετερογενών χαρακτηριστικών τους. Ανάλογα με τα ενδιαφέροντα ή την αισθητική αναζήτηση της κάθε ομάδας ή του ατόμου, μπορεί να υπάρξει διαφορετική επιλογή θεματικής ενότητας. Κάποια από τα ονόματα που δίνονται σε αυ-

στοιχείο πολιτισμού. Οι επιφάνειες, δηλαδή οι υπαίθριοι χώροι, οι οποίοι συμμετέχουν στη σύνθεση ως αυτόνομα γεωμετρικά σχήματα, ολοκληρώνουν την τρίτη ενότητα στο σύστημα σχεδίασης. Σε αυτούς τους τόπους μπορούν να οριστούν κινήσεις σύνδεσης μέσα στα όρια του κάθε σχήματος. Η κάθε επιφάνεια οργανώνεται αυτόνομα και τα όριά της ορίζονται μερικές φορές με δέντροστοιχίες. Στα σημεία που τέμνονται αυτά τα τρία συστήματα, προκύπτουν πολύ ενδιαφέρουσες κατασκευαστικές λεπτομέρειες, αλλά και συναντήσεις των επισκεπτών που έχουν επιλέξει διαφορετικούς τρόπους μετακίνησης. Το πάρκο αποτελεί κατά κάποιον τρόπο συνέχεια της πόλης. Αυτό δε σημαίνει ότι η γεωμετρία του αστικού ιστού συνδέεται με τις χαράξεις του πάρκου. Η σύνδεση είναι περισσότερο εννοιολογική.

¹ Από το εισαγωγικό σημείωμα του καταλόγου για την έκθεση "Πλατείες και πόλεις στην περιοχή της Βενετίας", στη Θεσσαλονίκη το 2001.

² Ο Bernard Tschumi, σε συνεργασία με το μελετητικό γραφείο του Μιχάλη Φωτιάδη, έχει σχεδιάσει το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης που θα δούμε ολοκληρωμένο τα επόμενα χρόνια.

* Οι φωτογραφίες του άρθρου είναι του Μανώλη Ηλιάκη, εκτός από τη φωτογραφία του κήπου από το πάρκο La Villette που είναι από το βιβλίο της Μ. Α. Τζημπούλου "Αρχιτεκτονική Τοπίου, Σχεδιασμός Αστικών Χώρων".